

Kazimierz Jasiński

Dokumenty biskupa kujawskiego Michała dla dominikanów w Gdańsku : kwestia datacji

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia 45, 109-118

1990

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kazimierz JASIŃSKI
(Toruń)

**Dokumenty biskupa kujawskiego Michała dla dominikanów
w Gdańsku. Kwestia datacji**

Les documents de l'évêque de Cujavie, Michel adressés aux dominicains de Gdansk
et leur datation

Fundacja klasztoru dominikańskiego w Gdańsku przy kościele św. Mikołaja cieszyła się i cieszy się nadal dużym zainteresowaniem w nauce historycznej. Powstanie gdańskiego konwentu dominikańskiego i jego początki są stosunkowo dobrze znane dzięki dokumentowi księcia Pomorza Gdańskiego, Świętopelka oraz pięciu dokumentom biskupa kujawskiego (włocławskiego) Michała.¹ Dokumentowi książęcemu z datą 22 stycznia 1227 r. poświęciłem osobny artykuł² i z tego względu niniejsze studium dotyczy tylko dokumentów biskupich. Niemniej jednak uwzględniam w nim sporną w literaturze historycznej kwestię wzajemnego stosunku zachodzącego między dokumentem Świętopelka i dokumentem biskupa Michała z 8 maja 1227 r.

¹ Są to dokumenty: Świętopelka z 22 stycznia 1227 r., Pommerellisches Urkundenbuch, wyd. M. Perlbach (dalej cyt. Perlbach), nr 34 oraz dokumenty biskupa Michała, z 8 maja 1227 r., *ibid.*, nr 36 i 4 dokumenty bez dat rocznych, opublikowane przez B. Ulanowskiego, *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku*, „Archiwum Komisji Historycznej”, t. IV, Kraków 1888, s. 174–176, nr 2–5, a następnie wydane na podstawie publikacji B. Ulanowskiego przez A. Seraphima, *Preussisches Urkundenbuch* (dalej cyt. Pr. UB), t. I cz. 2, Königsberg 1909, nr 921–924. Wszystkie dokumenty biskupa Michała oraz dokument Świętopelka opublikował na podstawie wcześniejszych wydań P. Simson: *Geschichte der Stadt Danzig*, T. IV, Danzig 1918, nr 10, 12–14, 20 i 21.

² K. Jasiński: *Przywilej księcia pomorskiego Świętopelka dla dominikanów z 22 stycznia 1227 r.* (w druku).

Pozostałe dokumenty biskupie nie budziły nigdy wątpliwości, jeżeli chodzi o ich autentyczność i interpretację treści, natomiast „mankamentem” ich jest to, że dwa z nich zostały zaopatrzone jedynie w datę dzienną, a dwa inne pozbawione w ogóle datacji. Nic też dziwnego, że dotychczasowe badania nad tymi dokumentami dotyczyły głównie ustalenia czasu ich wystawienia. Temu też zagadnieniu poświęcone zostały przede wszystkim, jakkolwiek nie wyłącznie, niniejsze uwagi. Sprawa datacji występuje zresztą nawet w odniesieniu do obu dokładnie datowanych dokumentów tak Świętopelka z 22 stycznia 1227 r., jak i biskupa z 8 maja tegoż roku.

Obydwa dokumenty zostały uznane za nieautentyczne przez ich wydawcę M. Perlbacha, przy czym dokument biskupi bez bliższego uzasadnienia, lecz tylko na podstawie ścisłego powiązania dyplomu biskupiego z dokumentem książęcym. Bezpodstawność zarzutów M. Perlbacha wykazał już R. Koebner.³ Odtąd dokument Świętopelka uchodzi powszechnie za autentyczny, a tym samym za taki uchodzi również dokument biskupa Michała z 8 maja 1227 r. Gołosłowność zarzutów Perlbacha pod adresem dokumentu biskupiego stwierdził G. Labuda⁴, a jego stanowisko poparła S.M. Szacherska⁵. G. Labuda wystąpił równocześnie z nowym poglądem, uznającym przywilej biskupa Michała za właściwy dokument fundacyjny, natomiast dokument książęcy za antydatowany i całkowicie wzorowany na dokumencie biskupim. Spisanie dokumentu książęcego miało nastąpić dopiero po zaistnieniu konkretnej sytuacji politycznej, w 1230 lub 1231 r.⁶ Pogląd ten spotkał się z krytyką T. Lalika⁷ i H. Lingenberga⁸, którzy za dokument fundacyjny uznali przywilej Świętopelka, opowiadając się zarazem — zgodnie z datacją obydwu dokumentów — za wcześniejszym wystawieniem dokumentu książęcego. Stanowisko Lalika i Lingenberga w tej sprawie uważam za uzasadnione. Do ich argumentów dodałbym jeszcze, że dokument Świętopelka, co uszło uwadze dotychczasowej literatury, był dwukrotnie transumowany w kancelarii królewskiej, mianowicie w latach 1526 i 1579 r. Późniejszego w stosunku do dokumentu biskupiego powstania przywileju książęcego nie dowodzi by-

³ R. Koebner: *Urkundenstudien zur Geschichte Danzigs und Olivas von 1178 bis 1342*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins”, 71, 1934, s. 51 n.

⁴ G. Labuda: *Ze studiów nad najstarszymi dokumentami Pomorza Gdańskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, 18, 1953, s. 142 i 143, przyp. 7.

⁵ S. M. Szacherska: *Opactwo cysterskie w Szpitalu a misja pruska*, Warszawa 1960, s. 49 przyp. 192.

⁶ Labuda: *op. cit.*, s. 144-151.

⁷ T. Lalik: *Miasta Pomorza Gdańskiego i ich ustrój w XIII w.*, „Zapiski Historyczne”, 30, 1965, z. 4, s. 13 przyp. 26.

⁸ H. Lingenberg: *Die Anfänge des Klosters Oliva und die Entstehung der deutschen Stadt Danzig*, Stuttgart 1982, s. 33-39.

najmniej użycie przez Świętopełka tytułury książęcej (*dux Pomeranie*), zdaniem G. Labudy pojawiającej się w dokumentach Świętopełka dopiero w kilka lat później, ponieważ jako *dux Pomeranie* występuje on również w zaledwie o kilka miesięcy późniejszym dokumencie biskupim.⁹ Dokument książęcy nie dochował się w oryginale, a zachowane kopie świadczą, że był on prawdopodobnie sporządzony w dwóch niewiele różniących się od siebie egzemplarzach.¹⁰ Gdyby zatem przyjąć na podstawie tytułury Świętopełka występującej w jego dokumencie, że dyplom ten został wystawiony później niż na to wskazuje jego data, wówczas należałoby to samo powiedzieć o dokumencie biskupim. Do pewnego stopnia za późniejszym sporządzeniem obydwóch dokumentów świadczyłby fakt, że w bulli Grzegorza IX z 5 maja 1227 r., zawierającej wiadomość o ulokowaniu dominikanów przez Świętopełka na Pomorzu Gdańskim, władca pomorski został określony mianem *princeps de Gdańsk*, podczas gdy w innej bulli tegoż papieża z 17 czerwca 1231 r. występuje on jako *dux Pomeranie*.¹¹ Argument ten osłabia jednak określenie książąt polskich w bulli z r. 1227 jako *principes*, a wiadomo, że nosili oni tytuł książęcy (*dux*), podobnie jak i łączne określenie Świętopełka i jego syna, Mściwoja, w bulli z r. 1231 również mianem *principes*.¹² Trudno ustalić, czy miarodajne są w obu bullach tytuły indywidualne odnoszące się jedynie do Świętopełka, natomiast termin *principes* (liczba mnoga) oznaczałby zarówno princepsów, jak i książąt, czy określeń *principes* i *dux* używano w obu bullach zamiennie. Najogólniej można by przyjąć, że daty obu dokumentów (22 stycznia 1227 i 8 maja 1227) odnoszą się do ich akcji prawnej, natomiast samo spisanie dokumentów mogło nastąpić w późniejszym okresie. Znane są współcześnie przykłady, np. w wypadku konwentu dominikańskiego w Krakowie, że między samą fundacją a wystawieniem w jej sprawie dokumentu mogło upłynąć nawet kilka lat. Nie przypuszczam jednak, aby ewentualny przedział czasu między *actum* i *datum* interesujących nas dokumentów był dość długi, chociaż całkiem takiej możliwości nie wykluczam. Uważam również, że wystawienie dokumentu książęcego było od samego początku przewidziane i że nie był on „parafrazą” dokumentu biskupiego. Podobieństwo dyktatu

⁹ Perlbach, nr 36: *ducem Pomeranie Swentopelcum*.

¹⁰ Uzasadniam to w nie opublikowanym jeszcze artykule, zob. przyp. 2. Tezę o dwóch oryginalach dokumentu Świętopełka omówię dokładniej w czekającej mnie polemice z rozprawą H. Lingenberga, *Die Gründung des Klosters Oliva und die Entstehung der deutschrechtlichen Stadt Danzig im Lichte der neuesten Forschungen*, „Zeitschrift für Ostforschung”, 36, 1987, z. 3, s. 321 i n., zwłaszcza, s. 361–374.

¹¹ Perlbach: nr 35 i 44.

¹² *Ibid.*

obu dokumentów wynika z korzystania ze wspólnego konceptu (lub formularza) pochodzenia dominikańskiego. W świetle obu dokumentów należy przyjąć inicjatywę biskupa Michała w powstaniu fundacji gdańskiej, ściśle współpracującego ze Świętopelkiem, niewątpliwym fundatorem klasztoru dominikańskiego w Gdańsku. Data dokumentu biskupiego — 8 maja 1227 r. — odnosi się do czynności prawnej, powziętej na synodzie „de Buchkow”, natomiast sam dokument został wystawiony zapewne w późniejszym okresie, chyba jednak jeszcze w r. 1227.

Jako wielki protektor konwentu gdańskiego jawi się nam biskup Michał w czterech dalszych wystawionych przez niego dokumentach. Dwa z nich zostały wystawione w Orłowie 29 czerwca bez podania daty rocznej. Pierwszy z dokumentów nadawał dominikanom gdańskim pełne uprawnienia w zakresie kaznodziejstwa na terytorium całej diecezji kujawskiej, obejmującej wówczas znaczną część Pomorza Gdańskiego (tzw. archidiaconat pomorski) z prawem udzielania odpustów do czterdziestu dni.¹³ W drugim dokumencie nadał biskup tym wszystkim, którzy przyczynią się do budowy kościoła i klasztoru dominikanów gdańskich, dziesięciodniowy odpust.¹⁴ Dokumenty te zostały wystawione, jak się powszechnie przyjmuje, nie tylko w tym samym dniu (29 czerwca), lecz także w tym samym roku. Kaznodziejstwo było główną czynnością zakonu dominikańskiego, zatem uprawnienia w tym względzie musiały być nadane konwentowi gdańskiemu możliwie wcześnie. Nie zwlekano również z budową nowego (w miejsce dawnego) obiektu sakralnego oraz klasztoru. Obydwa dokumenty mogły być więc wystawione już w r. 1227, nie mogły jednak wyprzedzać wystawienia dokumentu biskupiego z datą 8 maja 1227 r., odnoszącą się do jego czynności prawnej. Jeżeli dokument książęcy i dokument biskupi z 8 maja 1227 r. zostały wystawione już po 29 czerwca 1227 r., wówczas najwcześniejszą datą wystawienia obu dokumentów orłowskich może być rok 1228. Ponieważ z ich wystawieniem z całą pewnością nie zwlekano, przypuszczam, że zostały one wystawione 29 czerwca w latach 1227–1230.

Najwięcej kontrowersji wzbudziła datacja dokumentu biskupa Michała w sprawie poświęcenia (nowego) kościoła św. Mikołaja i znajdujących się w nim ołtarzy. Powyższy dokument nie jest w ogóle datowany. Był on początkowo wspólnie z pozostałymi dokumentami biskupa Michała datowany przez literaturę na 1227 r.¹⁵ Już jednak S. Kujot, opowiadający się w pierw-

¹³ Pr.UB, nr 921: *per totum episcopatum nostrum comisimus officium predicacionis eisdem auctoritatem plenariam concedentes, ut in quibus diebus et locis, in quibus populo ministraverint verbum dei, ad plus quadraginta dierum indulgenciam facere possint.*

¹⁴ *Ibid.*, nr 922.

¹⁵ W ten sposób datował pierwszy wydawca, B. Ulanowski: *Dokumenty kujawskie*,

również za datą 1227 r., przyjął na podstawie znajdującej się w dokumencie wzmianki o legacie papieskim, Wilhelmie, jako o byłym biskupie modeńskim, że dokument został wystawiony w r. 1235. Kujotowi było wiadome, że Wilhelm był biskupem w Modenie tylko do r. 1234 oraz że przebywał on na Pomorzu Gdańskim w 1235 r.¹⁶

Osobną rozprawkę poświęconą dacie dokumentów biskupa Michała opublikował P. Simson.¹⁷ Opowiedział się on za wystawieniem obu dokumentów orłowskich w r. 1227, natomiast dokument z wiadomością o konsekracji kościoła św. Mikołaja został, według niego, wystawiony w r. 1239. Simson wnosil o tym ze wzmianki w dokumencie o legacie papieskim jako o byłym biskupie modeńskim¹⁸ oraz z faktu obecności legata w Gdańsku w dniu 15 lutego 1239 r.¹⁹ Za rokiem 1235 wbrew P. Simsonowi opowiedział się G. Labuda, wykorzystujący ustalenia G. A. Donnera w sprawie pobytu legata Wilhelma z Modeny na Pomorzu Gdańskim w r. 1235.²⁰ Ponadto Labuda zwrócił uwagę na istniejący jeszcze w r. 1239 spór między biskupem Michałem a Świętopelkiem, co mogło utrudnić obecność biskupa w Gdańsku w r. 1239.²¹ Za poglądem Simsona opowiedział się H. Lingenberg, polemizując z wywodami G. Labudy²². Z argumentów Lingenberga za trafny należy uważać ten, który uznaje, że konflikt biskupa ze Świętopelkiem został zakończony z końcem r. 1238²³, a zatem obecność biskupa w Gdańsku w r. 1239 byłaby możliwa. Okazuje się jednak, że słuszność jest po stronie Kujota i Labudy. Tę sporną kwestię rozwiązuje definitywnie wiadomość, że uroczystość konsekracji swego kościoła obchodzili dominikanie gdańscy w drugą niedzielę po św. Trójcy, na co zwróciła uwagę I. Fabiani

s. 174–176, nr 2–5, a za nim również A. Seraphim, Pr. Ub, nr 923; zob. również S. Kujot: *Kto założył parafie w dzisiejszej diecezji chełmińskiej*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” (dalej cyt. RTNT), 1903, t. 10, s. 238.

¹⁶ S. Kujot: *Dzieje Prus Królewskich*, cz. I, RTNT, 21, 1914, s. 488 i 635.

¹⁷ P. Simson: *Zur Datierung der Urkunden Bischof Michaels von Kujavien für das Danziger Dominikanerkloster*, „Altpreussische Monatsschrift”, 48, 1911, s. 182–184.

¹⁸ Pr. UB, nr 923: *per legatum domini pape quondam [K.J.] Mutinensem episcopum consecratorem altaris beate virginis*.

¹⁹ Perlbach: nr 68; por. Simson: *op. cit.*, s. 183 n.

²⁰ G. A. Donner: *Kardinal Wilhelm von Sabina. Bischof von Modena 1222–1234. Päpstlicher Legat in den nordischen Ländern (+1251)*, Helsingfors 1929, s. 178 i 187.

²¹ Labuda: *op. cit.*, s. 147 przyp. 16. Autor nie mówi wprost o istnieniu konfliktu jeszcze w 1239 r., lecz wynika to pośrednio z kontekstu jego uwag.

²² H. Lingenberg: *Die Anfänge des Klosters*, s. 374. Pogląd Simsona był z pewnym wahaniem akceptowany również przeze mnie; K. Jasiński: *Z problematyki trzynastowiecznego Gdańska. Kościoły gdańskie*, „Zapiski Historyczne”, 39, 1974, z. 3, s. 49.

²³ Zob. Perlbach: nr 66.

Madeyska.²⁴ Informuje o tym tablica w kościele św. Mikołaja, pochodząca z XVIII w., oraz relacja członka poselstwa francuskiego w Gdańsku, Karola Ogiera podana w jego „Dzienniku” pod dniem 1 czerwca 1636 r., a dotycząca obecności posła francuskiego w tymże dniu w kościele dominikańskim w Gdańsku, na który to dzień przypadła uroczystość (rocznicowa) konsekracji kościoła²⁵. Dzień 1 czerwca przypadł w r. 1636, jak to już zauważyła I. Fabiani-Madeyska, na drugą niedzielę po św. Trójcy.²⁶ Już chociażby tylko ze względów liturgicznych²⁷ należy przyjąć, że obchodzenie (coroczne) uroczystości dedykacji (konsekracji) kościoła nawiązywało do faktu, iż biskup Michał konsekrował nowy kościół św. Mikołaja rzeczywiście w drugą niedzielę po św. Trójcy. Znana jest data dzienna tejże konsekracji, mianowicie piętnaste kalendy lipca, czyli dzień 17 czerwca.²⁸ Otóż druga niedziela po św. Trójcy przypada na 17 czerwca właśnie w 1235 r.²⁹ Tym samym uzyskujemy całkiem pewną datę konsekracji kościoła dominikańskiego w Gdańsku, która odbyła się w wyżej wymienionym dniu i roku.

Pewne rozbieżności zachodzą jeszcze w sprawie dat dziennych konsekracji ołtarzy w kościele św. Mikołaja, co nie jest bez znaczenia dla ustalenia ściślejszej daty wystawienia dokumentu biskupiego. Podano w nim, że konsekracja ołtarza św. Piotra odbyła się 27 czerwca, konsekracja ołtarza św. Mikołaja 18 czerwca, natomiast brak w dokumencie daty dziennej konsekracji ołtarza Panny Marii dokonanej przez legata papieskiego, Wilhelma z Modeny³⁰. P. Simson przyjął na podstawie wymienianych dat, że dokument został wystawiony po 27 czerwca³¹, podczas gdy H. Lingenberg datował wystawienie dokumentu na okres między 17 i 27 czerwca.³² Zda-

²⁴ Zob. K. Ogier: *Dziennik podróży do Polski 1635-1636*, cz. II, Gdańsk 1953, s. 184 przyp. 3 autorstwa I. Fabiani-Madeyskiej: rocznica kościoła (*annua dedicationis dies*) wypadła na drugą niedzielę po Trójcy Św.

²⁵ *Ibid.*, s. 184: *Prima dies iunii, quae dominica fuit, illustrissimus legatus apud dominicanos communicavit totumque ibi fere transegit diem: erat ecclesiae dedicatio quam „Weihung” Germ(ani) vocant.*

²⁶ *Ibid.*, s. 184 przyp. 3; *Chronologia polska*, red. B. Włodarski, Warszawa 1957, s. 351.

²⁷ Odwiedzający kościół w rocznicę jego konsekracji otrzymywali odpust jednego roku; Pr.UB, nr 923: *in anniversario dedicationis illius ad illam confluentibus indulgentiam unius anni... contulimus*. Niedziela św. Trójcy i następujące po niej niedziele są świętami ruchomymi.

²⁸ Pr.UB, nr 923: *quod nos ecclesiam sancti Nicolai fratrum predicatorum in Gdansk XV Calendas Julii consecrantes.*

²⁹ Zob. *Chronologia polska*, s. 387.

³⁰ Pr.UB, nr 923: *duo vero altaria videlicet beati Petri V Calendas Julii et sancti Nicolai XIII Calendas Julii in eadem ecclesia consecrantes*; zob. również przyp. 18.

³¹ Simson: *op. cit.*, s. 184.

³² Lingenberg: *Die Anfänge...*, s. 375 przyp. 40.

niem S. Kujota, ołtarz św. Piotra był konsekrowany w tym samym dniu, co kościół, tzn. 17 czerwca.³³ To ustalenie pozostaje w niezgodzie z tekstem źródłowym, podającym konsekrację tego ołtarza na 27 czerwca. Przyпускаjąc, że nie chodzi tu o przeoczenie Kujota, lecz o dokonaną przez niego świadomie, a zarazem milcząco, emendację daty z *V Calendas Julii* na *XV Calendas Julii*. Tę emendację uważam za uzasadnioną, ponieważ trudno przyjąć, aby czynności konsekracyjne związane z kościołem św. Mikołaja i jego ołtarzami rozłożono w czasie na okres dziesięciu dni, przy czym konsekracje ołtarzy św. Piotra i św. Mikołaja przypadłyby na zwykłe (nieświęte) dni. Pomyłka polegająca na opuszczeniu przez kopistę cyfry X przed cyfrą V jest łatwo wytłumaczalna, możliwa zresztą do popelnienia nawet w oryginale. Przyjmując za dzień konsekracji ołtarza św. Piotra nie 27 lecz 17 czerwca, otrzymujemy następujący przebieg uroczystości konsekracyjnych: 17 czerwca konsekracja kościoła oraz ołtarza św. Piotra, a następnego dnia tj. 18 czerwca konsekracja ołtarza św. Mikołaja³⁴. W tych dniach odbyła się zapewne również konsekracja ołtarza Panny Marii. Nie mogła się ona odbyć przed konsekracją samego kościoła, a wątpić należy, aby odbyła się ona po 18 czerwca. Fakt, że konsekracja ołtarza św. Mikołaja (i ewentualnie ołtarza Panny Marii) odbyła się w dzień powszedni (poniedziałek), należy tłumaczyć tym, iż nie można było zmieścić konsekracji kościoła i wszystkich trzech ołtarzy w niedzielę, w dniu 17 czerwca, ponieważ groziłoby to przeladowaniem czynności konsekracyjnych. Niemniej jednak uroczystości konsekracyjne tworzyły chronologicznie zwartą całość, przypadając na dwa bezpośrednio po sobie następujące dni, podczas gdy konsekrowanie ołtarza św. Piotra, z którym związany był zaledwie 40-dniowy odpust, oddzielnie w dniu 27 czerwca (w środę) nie miałoby większego sensu.

Różnica między czynnością prawną a momentem spisania dokumentu była tym razem najprawdopodobniej niewielka, tym bardziej że uroczystości i ich przebieg były już uprzednio dokładnie zaplanowane. Dominikanie, wykorzystując obecność biskupa w Gdańsku, uzyskali od niego dokument w sprawie konsekracji i odpustów jeszcze przed jego powrotem na Kujawy, a więc najpóźniej z końcem czerwca 1235 r.

Jeżeli chodzi o ostatni z niedatowanych dokumentów biskupa Michała,

³³ S. Kujot: *Kto założył*, s. 238 oraz i.d.: *Dzieje*, s. 483.

³⁴ Za emendacją przemawia także kolejność, w jakiej zostały wymienione konsekracje obu ołtarzy. Może być ona tylko chronologiczna, a nie hierarchiczna (św. Piotr, „książę apostołów” przed św. Mikołajem). Należy uwzględnić fakt, że sam kościół miał wezwanie św. Mikołaja oraz to, że za odwiedzenie kościoła w rocznicę dedykacji ołtarza św. Piotra przysługiwało 40 dni odpustu, natomiast w rocznicę dedykacji ołtarza św. Mikołaja 60 dni odpustu; zob. Pr.UB, nr 923.

to jego wystawienie musiało nastąpić już po konsekracji kościoła, w czasie jednak niezbyt odległym od tego wydarzenia. W dokumencie tym biskup powiadamia plebanów archidiaconatu pomorskiego³⁵ o dochodach przysługujących dominikanom gdańskim z tytułu pogrzebów. Dokument informuje ponadto o sprawowaniu duszpasterstwa nad okolicznymi wsiami gdańskimi przez plebanów z Gdańska.³⁶ Plebanów tych wiąże z grupą kanoniczną przy gdańskim kościele grodowym.³⁷ Treść dokumentu świadczy o ożywionej działalności dominikanów gdańskich w zakresie sepultury. Działalność ta możliwa od samego początku powstania konwentu gdańskiego na większą skalę mogła rozwinąć się dopiero po ukończeniu budowy nowego kościoła i jego konsekracji. Równocześnie należy uwzględnić i to, że do konfliktu między dominikanami a duchowieństwem parafialnym w sprawie uprawnień do chowania zmarłych i czerpanych z nich dochodów doszło prawdopodobnie bardzo wcześnie. W tej sytuacji cieszący się szczególnym poparciem biskupa dominikanie zwrócili się do niego o korzystną dla nich interwencję. W takim układzie wydaje się, że omawiany dokument został wystawiony przypuszczalnie w latach 1235–1238. Datację tę należy traktować jako hipotetyczną.³⁸

Wszystkie omawiane wyżej dokumenty biskupa Michała świadczą o jego bardzo bliskich powiązaniach z dominikanami gdańskimi. Biskup był głównym inicjatorem osadzenia dominikanów w Gdańsku.³⁹ Pierwszy z jego dokumentów, z 8 maja 1227 r., potwierdzał fundację dominikańską dokonaną

³⁵ Pr.UB, nr 924: *universis plebanis eiusdem Pomeranie*.

³⁶ *Ibid.*, *ut plebani in Gdanysz villas circumiacentes, a quibus decimas et utilitates percipiant, in sacramentis teneantur procurare*.

³⁷ K. Jasiński: *Z problematyki*, s. 43 n. W sprawie pojęcia „grupa kanoniczna” zob. liczne prace J. Szymańskiego cytowane *ibid.*, s. 39 i n., przyp. 21.

³⁸ Na marginesie niniejszych uwag wyłania się postulat ponownego opublikowania wszystkich pięciu dokumentów biskupa Michała dla konwentu dominikańskiego w Gdańsku. Jak wiemy, dokument z 8 maja 1227 r. został wydany przez M. Perlbacha, natomiast pozostałe dokumenty biskupie przez B. Ulanowskiego. Pozostałe wydania są przedrukami z wydawnictw Perlbacha i Ulanowskiego, nie opartymi na autopsji. Odczyty Ulanowskiego, jak mogłem to stwierdzić na podstawie autopsji, zawierają liczne nieścisłości, które jakkolwiek nie zniekształcają treści poszczególnych dokumentów, wymagają jednak emendacji. Dokument biskupa Michała z 8 maja 1227 r. został wydany przez Perlbacha wyłącznie na podstawie wpisu tego dokumentu do metryki koronnej w r. 1579, jakkolwiek istnieje jeszcze jedna kopia, nieco wcześniejsza, mianowicie wciągnięta do akt biskupich Macieja Drzewickiego, Archiwum Diecezjalne we Włocławku, sygn. Ac ep.2/19/, fol. 165–166. Obie kopie zawierają inwokację o brzmieniu: *In nomine sancte et individue Trinitatis amen*, całkowicie pominiętą przez wydawcę.

³⁹ Perlbach, nr 34: *ad consilium venerabilis patris nostri domini M(ichaelis) Cujaviensis episcopi*; *ibid.*, nr 36: *Ducem Pomeranie Swentopelcum sollicitis precibus pulsare curavi, ut eos in ecclesiam sancti Nicolai in Gdansk vellet collocare*.

przez Świętopelka, co w jakimś sensie w połączeniu z faktem, że doszła ona do skutku z inicjatywy biskupa, czyniło go jakby współfundatorem klasztoru dominikańskiego w Gdańsku. O wyjątkowym znaczeniu dokumentu biskupa Michała z 8 maja 1227 r. dla dominikanów świadczy to, że był on nie tylko transumowany przez późniejszych biskupów kujawskich, lecz został wspólnie z dokumentem książęcym przedłożony do konfirmacji Stefanowi Batoremu 18 grudnia 1579 r.⁴⁰ Pozostałe dokumenty biskupa Michała dla dominikanów stanowią dalszy dowód jego niezwyklej życzliwości wobec gdańskiego konwentu. Biskup gorąco popierał działalność duszpasterską dominikanów, wspierał ich w okresie budowy klasztoru i nowego kościoła, który 17 czerwca 1235 r. konsekrował. Jak wynika z dokumentu biskupa Michała z tegoż roku, dominikanie gdańscy cieszyli się również poparciem legata papieskiego, Wilhelma z Modeny, który konsekrował ołtarz Panny Marii w kościele św. Mikołaja.⁴¹ Szczególnie bliskie powiązania dominikanów gdańskich z biskupem Michałem potwierdza najlepiej fakt, że w konflikcie Świętopelka z biskupem Michałem stanęli oni po stronie biskupa.⁴²

Konwent gdański spotykał się z życzliwością również ze strony następców biskupa Michała. Szczególnie wielkim ich protektorem był biskup kujawski (od 1581 r. arcybiskup gnieźnieński) Stanisław Karnkowski i to w okresie, gdy dominikanie gdańscy byli zwalczani przez protestancką radę miejską ówczesnego Gdańska.⁴³

Podstawowe wnioski, wynikające z naszych rozważań, można najogólniej ująć następująco.

1. Dokument Świętopelka dla dominikanów z 22 stycznia 1227 r. jest właściwym dokumentem fundacyjnym, wystawionym wcześniej niż dokument biskupa Michała z 8 maja 1227 r. Obydwa dokumenty są ze sobą ściśle powiązane. Dаты obu dokumentów dotyczą ich akcji prawnej.

2. Dokumenty wystawione przez biskupa Michała w Orłowie pochodzą najprawdopodobniej z lat 1227–1230.

⁴⁰ AGAD w Warszawie, metryka koronna, ks. 119, fol. 345 v – 347 r. Pozostałe dokumenty biskupie były konfirmowane wyłącznie przez biskupów kujawskich, Wolimira i Macieja Drzewickiego.

⁴¹ Zob. przyp. 18. Wilhelm z Modeny był zaprzyjaźniony ze św. Dominikiem i darzył dominikanów szczególną sympatią; por. Donner: *op. cit.*, s. 15.

⁴² Perlbach: nr 66; zob. Szacherska: *op. cit.*, s. 52. Zasluguje to na podkreślenie, jeżeli uwzględni się fakt, że Świętopelk był fundatorem klasztoru dominikańskiego w Gdańsku. Z tym jednym wyjątkiem stosunki między nim i jego następcą, Mściwojem II, a dominikanami układały się dobrze.

⁴³ Zob. *Analecta Ordinis Praedicatorum*, t. IV, 1900, s. 547 n. Stanowisko biskupów kujawskich w konflikcie dominikanów z radą miejską w Gdańsku w XVI w. zasługuje na osobne opracowanie.

3. Dokument dotyczący konsekracji kościoła i ołtarzy dotyczy akcji prawnej dokonanej 17 i 18 czerwca 1235 r. Został on wystawiony niemal równocześnie z jego akcją prawną, najpóźniej z końcem czerwca 1235 r. Nie ulega wątpliwości, że konsekracja nowego kościoła św. Mikołaja w Gdańsku nastąpiła 17 czerwca 1235 r.

4. Dokument biskupa Michała dotyczący uprawnień dominikanów w zakresie sepultury pochodzi prawdopodobnie z lat 1235–1238.

5. Należy rozważyć potrzebę nowego wydania dokumentów biskupa Michała dla dominikanów gdańskich, ponieważ dotychczasowe edycje trudno uznać za poprawne.

R É S U M É

La fondation d'un couvent des dominicains à Gdansk, rattaché à l'église de Saint-Nicolas, éveillait toujours parmi les historiens un grand intérêt. Le moment de la fondation du couvent des dominicains à Gdansk, tout comme ses débuts nous sont bien connus premièrement grâce à un document de Świętopelk, prince de la Poméranie de Gdansk, ensuite grâce aux cinq documents de l'évêque de la Cujavie, Michal. Le document du prince daté de 22 janvier 1227 est le sujet d'un autre article; l'étude présentée ci-dessus ne traite que des documents de l'évêque. Quelques aspects d'une question contradictoire dans la littérature historique concernant un rapport réciproque existant parmi les documents de Świętopelk et de l'évêque Michal, daté de 8 mai 1227, y sont pourtant présents. Les deux documents passent pour authentiques. D'après certains historiens, le document du prince est antérieur et n'est qu'une copie d'un autre document, celui de l'évêque qui devient alors texte primitif. Dans l'article, on tente plutôt de soumettre à une analyse une thèse inverse: ce n'est que le document de Świętopelk qui est un vrai document de la fondation, antérieur par rapport au document de l'évêque. Tous les autres documents de l'évêque ne faisaient jamais aucun doute pour ce qui était de leur authenticité et de leur interprétation des textes. Seulement deux d'entre eux portent une date complète, avec le jour indiqué, deux autres n'ont aucune datation.

Les conclusions finales seraient donc les suivantes:

1. Les documents de l'évêque Michal, signés à Orłowo le 29 juin, proviennent probablement des années 1227–1230.

2. Le document qui parle de la consécration d'une église et des autels évoque le plus vraisemblablement un événement ayant eu lieu le 17 et 18 juin 1235. Il a été délivré au plus tard vers la fin de juin 1235. La consécration d'une nouvelle église de St. Nicolas a eu lieu certainement le 17 juin 1235.

3. Un document de l'évêque qui règle les droits de la sépulture date probablement des années 1235–1238.